

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : แม่สาย - เชียงตุง

Cultural tourism : Mae Sai - Kieng Tung

ปทุมพร แก้วคำ*

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการท่องเที่ยวในอนาคตจากปัจจัยทางสังคม เทคโนโลยีชีววิทยาและปัจจัยทางการเมือง ส่งผลให้เกิดการท่องเที่ยวแบบ โพสต์ โมเดิร์น (Post-modern tourism) โดยนักท่องเที่ยวสามารถเลือกรูปแบบที่ตนเองต้องการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นทางเลือกหนึ่ง que เปลี่ยนรูปแบบของ Mass Tourism หรือ การท่องเที่ยวแบบมวลชน ในบทความเชิงวิชาการนี้ ผู้เขียนได้เปรียบเทียบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นสองส่วน ได้แก่ อำเภอแม่สาย ประเทศไทยและเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า ที่มีความเกี่ยวเนื่องระหว่างเชียงตุงกับล้านนา อันเนื่องจากผู้สถาปนาเป็นบุคคลเดียวกัน คือ พระยาเม็งราย จึงส่งผลให้ ศิลปวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ การกิน ดนตรีจนลักษณะนิสัย มีความคล้ายคลึงกัน

อย่างไรก็ตามในความคล้ายคลึงกันนี้ หากเราได้มีการต่อยอด เพิ่มค่าและหาจุดต่าง นำมาเป็นจุดเด่นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอำเภอแม่สาย เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มีการพำนักในระยะยาวขึ้น ก็จะสร้างมูลค่า เพิ่มรายได้และกระจายรายได้ให้ชุมชนต่อไป

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แม่สาย เชียงตุง

Abstract

Tourist behavior change in the future as a result of social, technology, biology and political factors will result in Post –modern tourism. The tourist could choose the style of travel by themselves. Cultural Tourism is an alternative to Mass Tourism.

* ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2548) ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสำนักวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

This article compares two cultures of Mae Sai district, Thailand and Kieng Tung Province in Myanmar. The two places are compared based on the fact that the two places has some connections or are related due to the Lanna and Kieng Tung were established by the same king who was Phayamengrai. Thus, the similarities can be found in the arts and culture, life style, food and characteristics of the people. However, despite the similarities if we are to continue to add value, differences and unique cultural identity to Mae Sai to attract longer stay from tourists then only it will create value, increase revenues and distributes income to the community.

Keywords : Cultural tourism, Mae Sai, Kieng Tung

บทนำ

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวหรือธุรกิจการท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดของโลกและมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วในทุกภูมิภาค ซึ่งองค์การท่องเที่ยวโลก (UNWTO)¹ ได้คาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2563 จะมีจำนวนนักท่องเที่ยวโดยรวมถึง 1,561 ล้านคน และในโซนของเอเชียและแปซิฟิก จะมีนักท่องเที่ยวมากถึง 397 ล้านคน เป็นอันดับ 2 คิดเป็นร้อยละ 25.4 ของส่วนแบ่งทางการตลาด รองลงมาจาก ยุโรปซึ่งมีนักท่องเที่ยวถึง 717 ล้านคน ที่มีส่วนแบ่งทางการตลาดคิดเป็นร้อยละ 45.9 และในปี พ.ศ.2552 ที่ผ่านมา ในโซนของเอเชียแปซิฟิก มีนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศเดินทางถึง 181.2 ล้านคน ซึ่งมีส่วนแบ่งทางการตลาดถึง 20.6 เป็นอันดับสอง รองจากนักท่องเที่ยวในยุโรป ทั้งนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในอนาคตหลายปัจจัย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้²

1) ปัจจัยทางสังคม ที่จะมีประชากรโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ต้องการมีเวลาในการพักผ่อนให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม การดูแลสุขภาพและการผ่อนคลายทางจิตใจจากสภาพงาน ดึงเครียดจากการทำงานหรือสังคม และการให้ความสำคัญต่อจริยธรรม คุณธรรมจะมีมากขึ้น

2) ปัจจัยทางเทคโนโลยี เทคโนโลยีทางการสื่อสาร การคมนาคม และการนำเอาวิศวกรรมขั้นสูงมาใช้เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ จะได้รับการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

¹ UNWTO. Tourism Highlights 2010 Edition. (on line) : <http://mkt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/unwto-highlights10enhr.pdf>. Page 11

² เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2552) การท่องเที่ยวไทยนานาชาติปี พ.ศ. 2551. รวมบทความวารสารวิชาการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). กรุงเทพฯ. (หน้า 108-109)

3) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ มีการแข่งขันทางธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น ทำให้ราคาสินค้าและบริการมีราคาถูกลง การเปิดเสรีทางการค้า ทำให้เกิดการเดินทางซึ่งส่งผลต่อการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ความคิดและพฤติกรรมมากขึ้น

4) ปัจจัยทางชีววิทยา นักท่องเที่ยวในอนาคตจะมองหาแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

5) ปัจจัยทางการเมือง ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความวิตกกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยในการเดินทาง ทำให้การขออนุญาตเข้าออกประเทศ และพิธีการตรวจคนเข้าเมืองมีความซับซ้อนมากขึ้นและมีขั้นตอนมากขึ้น นักท่องเที่ยวชาวจีนหลังไหลออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศจีนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของโลก

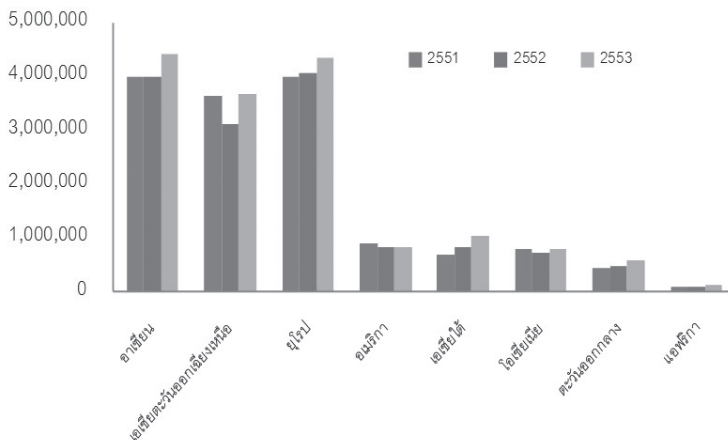
ในเวทีอาเซียน แนวโน้มการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก³ ดร.เทิดชาย ช่วยบำรุง ได้กล่าวว่า จากสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับข้อมูลด้านสถิติเชิงบวก ผู้เชี่ยวชาญในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตั้งข้อสังเกตว่า ภายใน 10–20 ปีข้างหน้า จะมีการเปลี่ยนแปลงด้านการดำเนินชีวิตที่ล้ำหน้ากว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ผ่านมา และเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะนำไปสู่ยุคการท่องเที่ยวที่เรียกว่า การท่องเที่ยวโพสต์โมเดิร์น “post-modern tourism” ซึ่ง Ho Kwon Ping ประธานบริหาร Banyan Tree Group ที่มีฐานใหญ่อยู่ที่ประเทศสิงคโปร์กล่าวไว้ในการประชุมครั้งที่ 55 ในปี ค.ศ. 2006 ของสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (PATA) ที่จัดขึ้นในพหุวิทยาว่า ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว จำเป็นต้องคิดหาโอกาสทางธุรกิจใหม่ ๆ โดยใช้จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ โดยมีปัจจัยสำคัญ 3 ประการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในภูมิภาค ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร (คน) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ (สถานที่) การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม (ความต้องการ) ฯลฯ

ในด้านการเปลี่ยนแปลงทางการท่องเที่ยวตามปัจจัยดังกล่าว ความต้องการเดินทางท่องเที่ยว ซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการขยายตัวของชนชั้นกลาง ทำให้เชื่อได้ว่าการท่องเที่ยวจะกลายเป็นความต้องการพื้นฐานในชีวิต Ho Kwon Ping กล่าวว่า “เมื่อคนเราเริ่มใช้จ่ายเงินเพื่อตอบสนองความต้องการด้านอื่น นอกเหนือจากความจำเป็นพื้นฐาน การท่องเที่ยว

³ เทิดชาย ช่วยบำรุง. ก้าวต่อไป การท่องเที่ยวไทยในเวทีอาเซียน. สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). มปป.

เที่ยวชมก็จะมาเป็นอันดับต้น ๆ เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยไว้วิเคราะห์ถึง อาเซียน ว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าประเทศไทยรายถิ่นพำนัก ทั้งสิ้น 4.53 ล้านคน เป็นอัตราการเติบโตต่อเนื่องจากปีที่ผ่านมา โดยเพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ 14.25 จากการขยายตัวได้ดีในทุกตลาด ยกเว้น บรูไน โดยตลาดหลักที่มีการเติบโตดีมาก คือ มาเลเซีย มีอัตราการเติบโตเพิ่มขึ้น ร้อยละ 17 ตลาดรองลงมา คือ เวียดนาม ลาว ในขณะที่ ตลาดสิงคโปร์ แม้ว่าจะมีแนวโน้มปรับตัวดีขึ้น แต่คงยังมีความผันผวนสูง โดยจะทรุดตัวลงมากเมื่อเกิดเหตุวิกฤติภายในประเทศไทย และเคลื่อนไหวปรับตัวขึ้นและลงตามภาวะเศรษฐกิจที่กำลังค่อย ๆ ฟื้นตัว ส่วนตลาดที่มีขนาดเล็กอื่น คือ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และกัมพูชา มีอัตราการเติบโตเพิ่มขึ้นสูงถึงสองหลัก และแนวโน้มนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ คือ ประชากรในประเทศ BRIC⁴ พบว่า ประชากรร้อยละ 50 เคยเดินทางท่องเที่ยวในต่างประเทศ และประเทศ BRIC เองก็จะกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของโลก การรายงานผลสถานการณ์การท่องเที่ยว ปี 2553⁵

จำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไทยแยกภูมิภาค ปี 2551 -2553

ที่มา : UNWTO. Tourism Highlights 2010 Edition. (on line) :

<http://mkt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/unwtohighlights10enhr.pdf>

⁴ BRIC คือกลุ่มประเทศบราซิล รัสเซีย อินเดีย และ จีน

⁵ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2554. สรุปสถานการณ์การท่องเที่ยวปี พ.ศ. 2553.(ออนไลน์): <http://www.etajournal.com/web/etat-journal/2011/2011-apr-jun/319-situation-travel-2010>

ปัจจัยหลายประการที่กล่าวมาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในโลก โดยได้มองหาแนวทาง หรือ แนวคิดใหม่ ๆ ในการท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวสามารถเลือกรูปแบบที่ต้องการ อาทิ การท่องเที่ยวแบบ Slow Life⁶ การท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี⁷ (Archaeological Tourism) การท่องเที่ยวเชิงปรมาณู (Atomic Tourism) การท่องเที่ยวเชิงการอ่าน (Bookstore Tourism) การท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมโครงการต่อต้านการล่วงละเมิดทางเพศในเยาวชน (CST-Child Sex Tourism) การท่องเที่ยวชุมชน (Community Based Tourism) การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่ยากลำบาก (Dark Tourism) การท่องเที่ยวเชิงทันตกรรม (Dental Tourism) การท่องเที่ยวเชิงยาเสพติด (Drug Tourism) การท่องเที่ยวเชิงโศกนาฏกรรม (Disaster Tourism) การท่องเที่ยวเชิงเสี่ยงภัย (Extreme Tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco Tourism) การท่องเที่ยวเชิงพฤกษศาสตร์ (Garden Tourism) ฯลฯ หนึ่งในรูปแบบที่นักท่องเที่ยวเลือกนั้น คือ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย หรือ ADB ได้เก็บตัวอย่างนักท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ในปี 2547 พบว่า กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวนิยมทำมากที่สุด คือ การชิมอาหารพื้นเมือง การทัศนจร การซื้อสินค้าพื้นเมือง การเยี่ยมชมแหล่งศิลปวัฒนธรรม การเยี่ยมชมอุทยานแห่งชาติและการเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรมตามลำดับ ทั้งนี้นักท่องเที่ยวที่มาไทยใช้เงินในการช้อปปิ้งมากที่สุดร้อยละ 45 ของค่าใช้จ่ายต่อวัน มากเป็นที่ 2 รองจากยูนาน และประเทศไทยยังได้คะแนนสูงสุดจากความหลากหลาย และราคาสินค้า ข้อเสนอของนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมแหล่งศิลปวัฒนธรรมใน GMS คือ พัฒนาหนังสือท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาษาต่าง ๆ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่นับวันก็เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และเป็นรายได้ในอันดับต้น ๆ ของประเทศไทย ซึ่งในอดีตนั้นการท่องเที่ยวที่เป็นรูปแบบ Mass Tourism ซึ่งเรียกกันว่า “การท่องเที่ยวแบบมวลชน” เป็นลักษณะของการท่องเที่ยวตามกระแสความนิยม มีการหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวก็ก่อเกิดปัญหาในด้านการทำลายสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต

⁶ Passion of Traveler.(2011). **Slow Life and Slow City**. Vol.1 No.4 May – Jun 2011. Copyright by Nutthanaty Co.,Ltd. Bangkok.

⁷ ถัตรีเฉลิม องอาจชานศาสด. **แนวคิดใหม่ของการท่องเที่ยว**. TAT Tourism Journal , จุลสารอิเล็กทรอนิกส์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.(ออนไลน์) <http://www.siamfreestyle.com/forum/index.php?showtopic=1922>

⁸ ไพรัช พิบูลย์รุ่งโรจน์และคณะ.ม.ป.ป.**การท่องเที่ยววัฒนธรรม : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่**. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 1

ของชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ซึ่งทุกฝ่าย ทุกภาคส่วน ได้คิดหารูปแบบการท่องเที่ยว ประเภทอื่น ๆ ที่เหมาะสม และหาแนวคิดใหม่ของการท่องเที่ยว ที่ไม่สร้างผลกระทบต่อทางด้านลบอย่างที่ผ่านมา ซึ่งจะเรียกกันว่า การท่องเที่ยวทางเลือก หรือ การท่องเที่ยวเชิงแนวคิด (Thematic Tourism)⁹ ซึ่ง ฉัตรเฉลิม งามอาจานศาล กล่าวว่าการท่องเที่ยวเชิงแนวคิด มีลักษณะเด่นที่เป็นแก่นของการท่องเที่ยวเชิงแนวคิด คือนักท่องเที่ยว สามารถเลือกได้จริง ๆ ไม่ใช่การท่องเที่ยวตามกระแสนิยม ซึ่งการเลือกดังกล่าวควรมี Concept หรือ Theme ที่สอดคล้องหรือเกี่ยวข้องกัน ไม่ว่าจะเลือกในเรื่องของสถานที่ท่องเที่ยว ประเภทของที่พัก รวมถึงการจัดการและการควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการท่องเที่ยว โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย อาจมีส่วนร่วมในการวางกรอบแนวคิดการท่องเที่ยวดังกล่าว

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ¹⁰ ได้ให้ความหมาย วัฒนธรรม ว่าหมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งส่งและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันควรถูกค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้างอัตลักษณ์และแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างดุลยภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน¹¹ ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่าหมายถึงสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ

นักวิชาการก็ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ¹²

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (material culture / tangible heritage) หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เน้นวัตถุทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เครื่องจักร

⁹ ฉัตรเฉลิม งามอาจานศาล. ม.ป.ป. แนวคิดใหม่ของการท่องเที่ยว. จุลสารวิชาการอิเล็กทรอนิกส์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2554) <http://www.siamfreestyle.com/forum/index.php?showtopic=1922>.

¹⁰ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ. ความหมายและขอบข่ายงานวัฒนธรรม. 2535. โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว : กรุงเทพฯ.

¹¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525.

¹² อภิญา บัวสว่าง. ม.ป.ป. บทบาทของนักวิชาการวัฒนธรรมกับการจัดการวัฒนธรรม.

สาน ผ้าทอ ศิลปหัตถกรรมต่าง ๆ มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ คือส่วนที่สามารถสัมผัส จับต้องได้

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (non-material culture / intangible heritage) วัฒนธรรมส่วนนี้คือทุกสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้าน ระบบคิด วิธีจัดการกับชีวิต ระบบวิธีการดำรงชีวิตทั้งหมดของสังคม ทั้งที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม โลกทัศน์ ดนตรี นาฏศิลป์ พิธีกรรม ตลอดจนเรื่องเล่า นิทาน ตำนานต่าง ๆ รวมทั้งวิถีชีวิตที่ไม่หยุดนิ่ง แต่ปรับเปลี่ยนไปตามปัจจัยและบริบททางสังคม

องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่จะต้องค้นพบมีอยู่ 2 ส่วน คือ

1) องค์ความรู้ที่เปิดเผย (explicit knowledge) สามารถค้นหาได้จากหนังสือ ตำรา พบเห็นได้จากประเพณี พิธีกรรม บ้านเรือน ชุมชน ลักษณะนิเวศและสิ่งแวดล้อม ค้นหาจากวัตถุ รูปแบบ แผนที่ แผนผัง ฯลฯ

2) องค์ความรู้ฝังลึกซ่อนเร้น (tacit knowledge) เป็นองค์ความรู้อันมากมายที่อยู่ในตัวคน ความรู้ส่วนนี้มีได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร หากแต่ฝังอยู่ในตัวคน ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงเป็นการท่องเที่ยวที่สัมผัส เก็บเกี่ยว แสหา แลกเปลี่ยน เรียนรู้ องค์ความรู้ที่เป็นทั้งองค์ความรู้ที่เปิดเผยและองค์ความรู้ที่ฝังลึกซ่อนเร้นโดยใช้มรดกทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เครื่องจักรสาน ผ้าทอ ศิลปหัตถกรรม ตลอดจนภูมิปัญญา ระบบวิธีการดำรงชีวิต การทำมาหากิน ความเชื่อ ศาสนา ดนตรี นาฏศิลป์ พิธีกรรม ตลอดจนเรื่องราว ตำนานต่าง ๆ ที่เป็นองค์ความรู้ที่เปิดเผยและองค์ความรู้ที่ฝังลึกซ่อนเร้น โดยได้เข้าไปสัมผัส ศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยน เรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม ให้เกิดจิตสำนึกของการอนุรักษ์และส่งเสริม เพื่อเป็นพลังในการพลิกฟื้น สร้างสรรค์และเผยแพร่กิจกรรมอันดีงามไปสู่ผู้อื่น โดยมีการถ่ายทอดและผสมผสาน เชื่อมโยงความรู้ทางวัฒนธรรม ในศาสตร์อื่น ๆ ระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่

การท่องเที่ยวชนเผ่าหรือชาติพันธุ์ เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นแนวคิดอีกประเภทหนึ่ง เป็นการเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนเผ่า ที่มีลักษณะวิถีชีวิตและผลงานสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาชนเผ่าที่อยู่กับธรรมชาติ ใช้ของจากธรรมชาติ กินจากธรรมชาติ โดย ผศ.รณิดา ปิงเมือง กล่าวว่าจากผลวิจัยชาติพันธุ์¹³ ในจังหวัดเชียงราย พบมหัศจรรย์ภูมิปัญญาของ 12 ชาติพันธุ์ลุ่มน้ำกก และน้ำโขงคนบนเขตเชียงราย มีพิธีกรรมถึง 52 ประเพณี ใช้ประโยชน์จากพืช 375 ชนิด พร้อมตำรับยา-อาหาร อีกมากมาย

¹³ สื่อประชาสัมพันธ์ข่าวสารของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. (2554) มรช.วิจัย 12 ชาติพันธุ์ เชียงราย พบ"มหัศจรรย์ปัญญา".

ควรค่าแก่การอนุรักษ์และส่งเสริม โดยจะรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ จากพืชและสัตว์ในการดำรงชีวิตจัดทำเป็นชุดองค์ความรู้ผ่านสื่อเอกสารและเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนและเยาวชนเห็นคุณค่าเกิดความตระหนักและร่วมมือกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพต่อไป ซึ่ง ชุมชนเหล่านี้ ได้แก่ ไทยวน ไทใหญ่ ไทลื้อ เมี่ยน ม้ง ลาหู่ ลีซุ ลาว ขมุ ปกาเกอญอ จีนยูนนาน และอาข่า

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอแม่สาย

อำเภอแม่สาย มีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นที่อกเขาสูงชัน สลับซับซ้อนทอดยาวจากเหนือไปใต้ โดยอยู่ทางตะวันตกของพื้นที่ (ที่อกเขาแคนลาว) เป็นที่อกเขาหินปูนที่ถูกกัดเซาะ จึงทำให้มีสถานที่ท่องเที่ยวทางด้านธรณีวิทยามากมายหลายแห่ง อาทิ ถ้ำเสาหินพญานาค ถ้ำปุมถ้ำปลา ถ้ำหลวง ส่วนทางด้านตะวันออก เป็นที่ราบเชิงเขาและที่ราบลุ่มทางตอนเหนือมีแม่น้ำสาย ไหลผ่านเป็นแนวพรมแดนกั้นระหว่างประเทศไทยและพม่า

แม่สายเป็นเมืองการค้าชายแดนที่สำคัญระหว่างไทย พม่า และจีน ในอดีต แม่สายเคยเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ อยู่บนเส้นทางระหว่างเมืองเชียงตุงและเมืองต่าง ๆ ของชาวไตในรัฐฉาน ก่อนที่พม่าจะเข้าครอบครอง ที่อกเขาแคนลาว มีช่องผ่านระหว่างไทยกับพม่าอยู่หลายแห่ง บริเวณท่าขี้เหล็กกับแม่สาย เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างแอ่งเชียงแสน แม่จันและแอ่งเชียงใหม่ ลำพูน ไปสู่บ้านเมืองตอนทางตอนเหนือในรัฐฉาน ร่องรอยของคูน้ำ คันดิน ล้อมรอบ แสดงถึงความเป็นบ้านเมืองที่มีตำนานหลากหลายเป็นต้นเค้าของราชวงศ์มังราย ในยุคล้านนา พระธาตุดอยเวา แปลว่าดอยแมงป่องช้าง เป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่น เป็นจุดชุมวิวที่สายงามทางฝั่งไทยและพม่า เวียงพานคำ เป็นเมืองโบราณสมัยล้านนาอยู่บนเชิงเขาต่อกับที่ราบ เป็นเมืองร่วมสมัยกับเชียงแสนและเชียงราย ลำน้ำแม่สายกั้นพรมแดนระหว่างไทยกับพม่าหลังมาถึงถ้ำผาจม จึงได้มีการขุดลำเหมืองเข้ามาเพื่อใช้ในการเกษตร เรียกว่า เหมืองแดง ซึ่งต่อมามีการสร้างชุมชนอยู่กันหนาแน่น พื้นที่บริเวณนี้ มีคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จากเชียงตุงและเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนา เข้ามาตั้งถิ่นฐาน มีตลาดเก่าแก่ เรียกว่า กาดน้อย ตลาดใหญ่เรียก ตลาดบุญขึ้น ศักยภาพในอดีต การค้าชายแดนจะดีกว่าเมืองอื่น ๆ ในจังหวัดเชียงราย มีการค้าชายแดนตั้งแต่พม่า ลาว จีนตอนใต้ สิ้นค้าบางตัวไปขายถึงประเทศจีน แม่สายเติบโตขึ้นจนกลายเป็นตลาดการค้าชายแดน เป็นแหล่งงาน และคนหลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งจะเห็นว่า พ่อค้า แม่ค้า 'ไทยใหญ่' 'ไทลื้อ' 'จีนฮ่อ' 'อาข่า' 'จีนแผ่นดินใหญ่' จึงได้กำหนดให้เป็นเมืองเศรษฐกิจพิเศษชายแดน การบูรณาการให้เป็นคนมีสำนึกเป็นคนแม่สายร่วมกัน จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

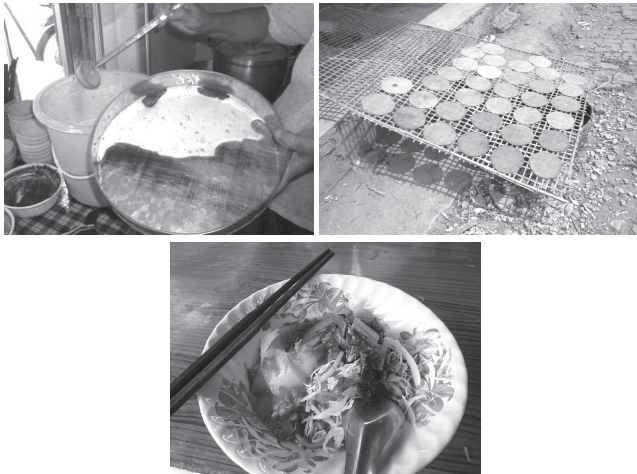
**บริเวณการค้าขายแดนอำเภอแม่สาย วัดพระธาตุคุดยเว
และ บริเวณอำเภอแม่สายมองจากภาพสูง
ที่มา : tourismchiangrai.com และ ปทุมพร แก้วคำ**

แม่สาย เป็นท้องถิ่นเก่าแก่และสำคัญมาแต่เดิม มีความผูกพันกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในเขตที่ราบลุ่มเชียงแสน – เชียงราย ในยุคแรกเริ่ม เมื่อครั้งก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง เคยเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก แต่การเป็นช่องทางเดินทางผ่านเทือกเขาแดนลาว ที่เรียกกันว่า “ช่องลิ๊ก” ทำให้กลายเป็นด่านพรมแดนธรรมชาติ มีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ทั้งอาศัยบนพื้นราบและภูเขา ต่างอาศัยเดินทางผ่านและโยกย้ายกลุ่มไปมาตลอดช่วงเวลาจนถึงปัจจุบัน เกิดชุมชนบ้านเมืองเก่าแก่หรือเป็นเวียงโบราณที่เชิงเขาต่อกับทุ่งราบใกล้เมืองแม่สาย เรียกกันว่า เวียงพงคำ ซึ่งพบร่องรอยการขุดล้าเหมืองแดง ที่ขุดน้ำจากลำน้ำสายหล่อเลี้ยงบางส่วนของทุ่งราบเชียงแสน – แม่จันอันอุดมสมบูรณ์ และมีตำนานการสร้างบ้านเมืองที่เล่าสืบต่อกันมาอย่างหลากหลาย ภายหลังมีการเขียนขึ้นใหม่เป็นลายลักษณ์อักษรโดยพระภิกษุแห่งล้านนาในยุคที่พุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาสู่ดินแดนนี้ และตั้งมั่นรุ่งเรืองกลายเป็นโลกทัศน์ทางศาสนาที่ผสมผสานไปกับการดำเนินชีวิตอย่าง

แยกไม่ออก ผู้คนจากแม่สายพื้นเพเดิม อพยพมาจากลำพูนเนื่องจากภาวะอดอยากแห้งแล้ง สามารถแบ่งกลุ่มคนของที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองของในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง โดยพระเจ้ากาวิละ ซึ่งกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองทางเหนือไปอยู่ที่เชียงใหม่ ลำพูนและสิบเนื่องมาจากศึกครั้งพม่าและกรุงเทพ เมื่อเกิดภาวะหาอยู่หากินยากหลังจากหมดยุคเจ้าเมือง และเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลราชสมัยรัชกาลที่ 5 มีคำสั่งลี้ภัยถึงพื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์และเป็นทางผ่านที่จะเดินทาง ไปสู่ “เมืองไต” ทั้งหลายทั้งทางฝั่งน้ำโขงและสาละวิน เสียขลุ่ยเหล่านั้นถึงกับว่ากันว่า “ต้นข้าวใหญ่ราวต้นตะไคร้” ปลูกอะไรก็งอกงามดี ทำให้คนที่ถูกกวาดต้อนส่วนหนึ่งไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่แม่สาย แต่อีกส่วนย้อนกลับมาอยู่ที่เมืองของเดิม เมื่อแม่สายผ่านสงครามโลกครั้งที่สองด้วยความเป็นเมืองด่านชายแดนเพราะเป็นปากประตูของทหารไทยที่เดินทัพไปยึดเชียงตุง ต่อมาการสร้างถนนพหลโยธินมาจนจรดทางด้านเหนือสุดของประเทศ ต่อกลับฝั่งทำขี้เหล็กของรัฐบาล ทำให้ชุมชนชายแดนทั้งสองฝั่งกลายเป็นเมืองด่านสำคัญ มีผู้คนอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการสร้างตลาดใหม่และมีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ย้ายมาอยู่จนกลายเป็นท้องถิ่นที่ประกอบด้วยกลุ่มคนหลากหลาย ภาษา ศาสนาและความเชื่อ เมื่อทำขี้เหล็กเปลี่ยนแปลงไปเพราะถูกยึดโดยรัฐบาลทหารพม่าในภายหลัง การค้าทางฝั่งทำขี้เหล็กที่เคยคึกคัก สินค้ามากมายก็กลายเป็นสิ่งตรงกันข้าม การค้าทางฝั่งแม่สายกลับคึกคักขึ้นจากตลาดท้องถิ่นกลายเป็นตลาดขนาดภูมิภาคขนาดใหญ่ทั้งรับและส่งสินค้า ชาวบ้านที่ทำการเกษตรก็ปรับตัวจากการขายที่ดิน กลายเป็นคนค้าขายและประกอบอาชีพในเมืองที่เปลี่ยนแปลงจนขยับขยายบ้านเรือน โรงเรียนก็หนาแน่นกลายเป็นเขตเทศบาลแม่สาย ต่อมาภายหลังฝั่งทำขี้เหล็กของพม่ากลับมีการลงทุนมากขึ้นจากตลาดที่ซบเซาก็กลายเป็นอาคารร้านค้า คาสิโน และเส้นทางที่นำไปสู่เมืองเชียงตุง เมืองมั่ว เมืองลาและเมืองในเขตมณฑลยูนนานในประเทศจีนด้วย (ปัจจุบันได้ปิดพรมแดนส่วนนี้ไปแล้ว) แม่สายกลายเป็นเมืองที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว

ถึงแม้ว่าแม่สายได้กลายมาเป็นเมืองที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เป็นแหล่งช้อปปิ้ง ซื้อขายสินค้าที่รวดเร็ว แต่ยังมี สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จากมรดกทางวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จากชาติพันธุ์และมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดการผสมผสานทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิม และวัฒนธรรมการกิน อาทิ ข้าวแรมพิน หรือ ข้าวแรมกิน ซึ่งเป็นอาหารชนิดหนึ่งที่มีรสเปรี้ยว เผ็ด หวาน เป็นทั้งอาหารว่างและอาหารหลัก อาหารคาว และอาหารหวาน ซึ่งเป็นมังสะวิรัต เป็นที่นิยมของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนในพื้นที่ซึ่งเป็น

ที่นิยมของชาวไทยใหญ่ ไทลื้อและไทจีน นำเข้ามาจากทางสิบสองปันนาประเทศจีน ผ่านมาทางพม่าและเข้ามาทางอำเภอแม่สายหลายชั่วอายุคน ซึ่งกลายมาเป็นอาหารของชาวแม่สายไปแล้ว โดยเพื่อนมาจาก ข้าวแรมคีน ซึ่งมาจากกรรมวิธีการทำ **ข้าวขอยน้อย** คล้ายแผ่นก้วยเตี่ยว มีกรรมวิธีในการทำโดยนำข้าวสาร ข้าวเจ้าจากเชียงตุงแช่น้ำทิ้งไว้แล้วนำมาไม่ กลายเป็นน้ำแป้ง เมื่อนำไปนึ่งเป็นแผ่นก้วยเตี่ยวจะมีลักษณะบาง เล็กกว่าแผ่นก้วยเตี่ยว เต็มส่วนผสม ผักชนิดต่าง ๆ ไข่ และปรุงรส นึ่งบนภาชนะวงกลมคล้ายกระทะใบเล็กอีกครั้ง เป็นอาหารประจำถิ่นของแม่สายเช่นกัน แต่ไม่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว เนื่องจากการบริหารจัดการร้าน และการจัดรูปแบบของร้าน ไม่มีบรรยากาศที่นักท่องเที่ยวชื่นชอบ แลดูไม่น่ากิน ซึ่งข้าวขอยน้อยเป็นอาหารของชาวไทย **ขนมเส้นน้ำจืด** ที่นำเอาเส้นขนมจีนมาลวกกับผักนึ่งไทยหรือกระหล่ำปลี หรืออาจจะใส่ทั้งสองอย่างหากชอบ โรยหน้าด้วยผักชี ตามด้วยถั่วเน่าผงที่ได้จากการนำถั่วเน่าแผ่นมาตำจนละเอียด รดด้วยน้ำมะเขือส้ม (มะเขือเทศที่ต้มกับน้ำจนอ่อนข้างและ) **ข้าวพูนอุ่น** (ปา ปา ซือ) อาหารคลาสสิกนี้เป็นของชาวจีนฮ่อที่อพยพเข้ามาอยู่ในอำเภอแม่สาย เป็นอาหารที่นิยมทานกันตอนเช้า คล้ายโจ๊ก โดยนำถั่วลันเตามาแช่น้ำ พอนิ่มก็นำมาไม่ กรอง แล้วทิ้งไว้ให้ตกตะกอน นำเอาน้ำมาต้มให้เดือด เวลาตักจะเอาส่วนที่ตกตะกอนมาผสมกับน้ำ เติงวให้เข้ากัน เวลาทานเอาเส้นข้าวขอยใส่ลงในชามก่อนจึงตักข้าวพูนอุ่นราดลงไป ปรุงเครื่องตามชอบ และถั่วเน่าก็ยังเป็นวัฒนธรรมการกินที่ปรากฏให้เห็นอยู่

ข้าวขอยน้อย ข้าวแรมพูน และ ถั่วเน่า ของอำเภอแม่สาย
ที่มา : lovemaesai.com, flickr.com และ ปทุมพร แก้วคำ

นอกจากวัฒนธรรมการกินแล้วกลุ่มชาติพันธุ์ในแม่สายก็ยังมียีนฮ้อ โดยได้อพยพมาตั้งรกรากประมาณปี พ.ศ. 2492 ซึ่งปัจจุบันเป็นชุมชนของชาวจีนฮ้อตลาดใหม่ ซึ่งยังพบเรือนไม้เก่า ๆ แบบจีนฮ้ออยู่บ้าง บางส่วนต่อเติมจากเรือนไม้ เป็นกิ่งปูน กิ่งไม้ แต่ยังเป็นรูปแบบของจีนฮ้ออยู่ บางกลุ่มนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นชนเผ่าหนึ่งในกลุ่ม มองโกเลีย แมนจู หรือ เผ่าโกลี เรียกกันว่า ฮั่นเจี้ยว **กลุ่มไทยจีน (จีน)**¹⁴ อยู่ในกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทย สาขาจ้วงไทย มีถิ่นกำเนิดในภาคอุษาคเนย์กลุ่มหนึ่งและได้แยกสาขามาจากกลุ่มไทยโยนก (ไทยขวนหรือคนเมือง) โดยมีวัฒนธรรมประเพณีชาวไทยจีนที่ยังปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมา เช่น **พ็อนนางนุก** หรือพ็อนร่านก หรือพ็อนกินริกินรา เป็นการแสดงตามตำนานที่กล่าวถึงสัตว์ประเภทนี้ว่าเป็นสัตว์ป่าหิมพานต์จำพวกหนึ่ง ลักษณะครึ่งคน ครึ่งสัตว์ปีก ตามตำนานกล่าวว่า กินริกินรา เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ได้ไปพ็อนเป็นพุทธบูชา เพื่อรับเสด็จสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งที่พระองค์เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สัตว์ชนิดนี้ มีความซื่อสัตย์ต่อกันและกัน หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้ตายลงไป อีกฝ่ายหนึ่งจะระทมใจตายตามกันไป ชาวไทยใหญ่จึงถือเป็นเครื่องหมายและสัญลักษณ์ของความรักและความซื่อสัตย์ นั้นการนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท และความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ก็ยังพบเห็นการไปอยู่วัดในช่วงวันพระ การดักบาตรเที่ยงคืน ที่เรียกกันว่า เบ็งบู๊ด ก็ยังเป็นมรดกความเชื่อที่สืบทอดกันจนถึงปัจจุบัน **พ็อนมองเซ็ง** ภาษาไทยจีนแปลว่า ซ้องซุด เวลาถึงงานบุญ มีฉลอง สมโภชและขบวนแห่ต่าง ๆ จะใช้มองเซ็งเพราะเสียงจะดังก้องกังวาล ถึงชั้นฟ้า เทวบุตร เทวดาเมื่อได้ยินเสียงจะลงมาให้ศีลให้พรแก่งานบุญนั้น ๆ ไป **ก้าลายแลว** เป็นการพ็อนด้วยดาบ เป็นศิลปะการป้องกันตัว เพราะในอดีต เมื่อผู้ชายออกจากบ้านมักนิยมนำดาบ (ดาบ) พร้อมลูกสะบายติดตัวไปด้วยเสมอ เมื่อมีครอบครัวก็ใช้ก้าแลว ปกป้องคุ้มครองชีวิตในครอบครัว ซึ่งแต่ละชนเผ่าจะไม่เหมือนกัน จะมีเอกลักษณ์แต่แตกต่างกัน เป็นของตนเองโดยเฉพาะ เป็นต้น **กลุ่มไทลื้อ** มีถิ่นที่อยู่บริเวณหัวน้ำของ (น้ำโขง) เมืองลือหลวง จีนเรียกว่า ลือแจง ต่อมาได้เคลื่อนย้ายลงมาอยู่บริเวณเมืองหนองแส หรือที่รู้จักกันว่า คุณหมิง แล้วย้ายลงมาสู่ลุ่มน้ำของ (น้ำโขง) ซึ่งชาวลื้อแม่สาย มักจะมีการจัดงานสืบสานตำนานไทลื้อ เพื่อรักษาเอกลักษณ์ วัฒนธรรมประเพณีของตนเองอย่างสม่ำเสมอ ศิลปะการแสดงของชาวไทลื้อ ได้แก่ พ็อนดาบ พ็อนเจิง ดบมะพาบ (คล้ายการรำกังฟู) พ็อนนุก พ็อนปอยบั้งไฟ ขับเป่าปี่ ขับป่าหาโหล (เข้าป่าหาพิน) ขับโลงน้ำ โลงหนอง (ลงน้ำ ขับเกี้ยวบ่าวสาว) เป็นต้น **กลุ่มไทใหญ่** เป็นชื่อที่คนไทยคุ้น

¹⁴ ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยจีน แม่สาย. 2555. ไทยจีน (จีน). แผ่นพับเผยแพร่ความรู้.

เคยมานาน ชาวไทใหญ่มักจะเรียกตนเองว่า “ไต” และจำแนกกลุ่มด้วยการเพิ่มคำขยาย เช่น ไทดำ ไทแดง ไทขาว ไทใต้ ไทเหนือ เป็นต้น ศิลปและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับไทเงิน ไทลื้อ กล่าวคือยังมีกิจกรรมการฟ้อน การรำ เช่นเดียวกัน

การฟ้อนก้าลายแล้ว

การฟ้อนนางนก

ภาพการฟ้อนดาบ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเมืองเชียงตุง

เมืองเชียงตุง หรือนครเชียงตุง(Chieng Tung) กล่าวว่าเมืองเชียงตุงอาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เขมรัฐ อาจเป็นการเรียกชื่อตามเจ้าเมืองเชียงตุง คือ เจ้าบุญญา ซึ่งปกครองเมืองประมาณ พ.ศ. 2103 และเชียงตุงเป็นเมืองขึ้นของพม่านูเรงนอง กษัตริย์ของพม่า พระราชทานนามให้เจ้าบุญญาว่า รัตนภูมินทรนรินทราเขมาธิปติราชา ซึ่งมีความหมายว่า เจ้าผู้ครองนครเขมรัฐพระองค์แรก จึงเรียกเชียงตุงว่า เขมรัฐ (ดินแดนหรือแคว้นแคว้นที่มีแต่ความสุขเกษม)ซึ่ง พระผู้สร้างบ้านแปงเมืองเชียงตุงให้เป็นบ้านที่เมืองนี้องกับล้านนาความเป็นไทเขินนครเชียงตุงซึ่งเป็นเมืองหนึ่งของรัฐฉาน ภูมิประเทศเป็นแอ่งก้นกระทะมีแม่น้ำสำคัญ 2 สาย คือแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขง เชียงตุงกับล้านนามีความเกี่ยวเนื่องกันเนื่องจากผู้สถาปนาอาณาจักรล้านนาและเขมรัฐนครเชียงตุงเป็นบุคคลเดียวกัน คือ พระยาเม็ງราย ซึ่งส่งผลให้มีต้นกำเนิดเดียวกันซึ่งยังผลให้ศิลปวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ตลอดจนลักษณะนิสัยของชาติพันธุ์ อาทิ ชาวไทเขิน ชนกลุ่มใหญ่ของเชียงตุง กับชาวไทยวน มีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งถือว่าเป็นรากเหง้าเดียวกัน

การคมนาคมขนส่งจากอำเภอแม่สายไปยังเมืองเชียงตุง มีเส้นทางถนนจากท่าขี้เหล็กในประเทศพม่า ซึ่งอยู่ติดกับด่านอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ระยะทางประมาณ 164 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง 5 ชั่วโมง ระบบการเดินรถแบบวีจิดชวา ถนนลาดยาง 2 ช่องจราจรและไม่มีไหล่ทาง บางช่วงเป็นถนนเลียบบตามไหล่เขา มีความสูงชันแต่ไม่มากนัก ปริมาณรถที่สัญจรระหว่างเส้นทางมีไม่มากนักจึงทำให้การเดินทางไม่มีความลำบาก ถนนมีสภาพขรุขระเล็กน้อยและเป็นเส้นทางลัดเลาะตามภูเขาจึงทำให้ไม่สามารถใช้ความเร็วที่สูงได้ ระหว่างเส้นทางต้องผ่านด่านซึ่งรถน้ำหนัก (Toll Gate) 3 ด่าน ได้แก่ ด่านท่าขี้เหล็ก ด่านท่าลี่ (ท่าลื้อ) และด่านเชียงตุง ซึ่งจะเสียค่าบริการตามน้ำหนักรถ อย่างไรก็ตามระหว่างทางยังมีด่านอื่นๆ อีกประมาณ 4-5 ด่าน เป็นด่านทหารและด่านตรวจคนเข้าเมือง มีการเก็บเงินค่าผ่านทาง ตรวจเช็คเอกสารผ่านแดน และประทับตราเพื่อผ่านด่าน และตรวจเช็คจำนวนคน ซึ่งบางด่านไม่มีการกั้นถนนหรือแสดงจุดตรวจให้เห็น ดังนั้นในการเดินทางหากนักท่องเที่ยวไม่ได้ประทับตราผ่านด่านใดด่านหนึ่งจะไม่อนุญาตให้ผ่านด่านเด็ดขาดและจะถูกให้เดินทางย้อนกลับไปประทับตราที่ด่านก่อนหน้าดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้หมัดกุเทศก์ท้องถิ่นร่วมในการเดินทางทุกครั้ง การเดินทางเริ่มต้นจากตลาดท่าขี้เหล็กลัดเลาะไปตามแนวร่องเขาผ่านเมืองโก บ้านท่าเตี๋ย เมืองเลน จนถึงเมืองพยากซึ่งเป็นตำแหน่งกึ่งกลางของเส้นทางแม่สาย-เชียงตุง สภาพพื้นที่จะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำขนาดใหญ่ จากนั้นเส้นทางจะเริ่มไต่ระดับความสูงขึ้นไปตามไหล่เขาขนานไปกับลำน้ำจนผ่านบริเวณ

ร่องเขา “ผาสะแกง” จะพบกับเจดีย์ผาสะแกงที่คนไทยสร้างไว้เป็นอนุสรณ์ในการสร้างถนนจากแม่สายจนถึงเชียงตุง จากนั้นถนนจะค่อยๆ ลดระดับลงสู่ที่ราบ ผ่านหมู่บ้านปางควายซึ่งเป็นจุดแวะพักอีกแห่งหนึ่งก่อนเข้าเขตเมืองเชียงตุง ตลอดสองข้างทางเป็นพื้นที่เกษตรกรรม (นาข้าว นาต้อน) สลับกับพื้นที่ชุมชนชาวไต ในขณะที่พื้นที่ภูเขาสูงชันจะเป็นพื้นที่ป่าเบญจพรรณ ป่าห้วย ป่าละเมาะ พื้นที่ปลูกพืชไร่และนาพื้ห่น เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนเผ่าอาข่า มูเซอ ซึ่งส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาคริสต์โดยจะพบเห็นโบสถ์คริสต์ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้าน แม้ว่าการเดินทางจะค่อนข้างสะดวกสบาย แต่เนื่องจากมีกฎระเบียบที่เข้มงวดและยุ่งยากของด่านต่างๆ ระหว่างทางจึงอาจทำให้กระทบต่อการวางแผนการเดินทางอยู่บ้าง กล่าวคือ ด่านต่างๆ ระหว่างทางจะปิดทำการประมาณ 6 โมงเย็น และก่อนเข้าเมืองเชียงตุงจะต้องนำบัตรผ่านแดนชั่วคราว (Border Pass) ไว้ที่ด่านเชียงตุงด้วย เพื่อแจ้งกำหนดการเข้าเมืองแก่เจ้าหน้าที่ โดยจะให้มารับในวันที่จะกลับ ดังนั้นหากเดินทางไปถึงด่านหลัง 6 โมงเย็นจะไม่สามารถเข้าเมืองเชียงตุงได้

วัดจอมคำ บริเวณรอบหนองตุง และกลุ่มบ้านไทเงิน
 ที่มา : ปทุมพร แก้วคำ

เมืองเชียงตุงตั้งอยู่ในหุบเขา สภาพพื้นที่โดยรวมเป็นพื้นราบแอ่งก้นกระทะ ล้อมรอบด้วยภูเขาสูงชันรอบด้าน พื้นราบส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ส่วนบริเวณที่เป็นตัวเมืองสังเกตเห็นสภาพพื้นที่เป็นเนินเขา (จอม) 3 ลูกโดยบนยอดของเนินเขาแต่ละลูกจะมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นจุดเด่นของเมืองเชียงตุงที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนไม่ว่าจะอยู่มุมไหนของเมือง ก็ตาม ได้แก่ วัดพระธาตุจอมทอง (จอมตอง) บนจอมคำ ด้านขางยักษ์บนจอมสัก และพระซันวบนจอมมน (จอมมวล) ใจกลางเมืองมีหนองน้ำขนาดใหญ่เรียกว่า “หนองตุง” มีทางเปิด (Outlet) ออกสู่อ่างน้ำเงิน สำหรับขอบเขตของเมืองเชียงตุงนั้น เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนภูมิประเทศที่เป็นเนินเขาถูกฟูกำแพงที่ล้อมรอบเวียงเชียงตุง จึงถูกสร้างโดยอาศัยเส้นชั้นเท่าความสูงของภูมิประเทศ (Contour Line) โดยปรับแนวกำแพงเมืองไปตามธรรมชาติ พื้นที่สูงก็ไม่ก่อเพิ่ม ส่วนที่ต่ำก็เสริมให้สูงขึ้น ทำอย่างนี้จนรอบเวียง และขุดคูน้ำรอบนอกกำแพงเมือง เมืองเช่นนี้จึงมีแนวกำแพงไม่เป็นรูปทรงเรขาคณิตแต่จะเป็นรูปทรงอิสระที่แปรผันตามสภาพภูมิประเทศ เนื่องจากพื้นที่ภายในเมืองไม่ใช่พื้นราบ ดังนั้นสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนภายในตัวเมืองจึงกระจายตัวตั้งแต่พื้นราบรอบหนองตุงขึ้นไปจนถึงเนินเขา (จอม) 3 ลูกที่อยู่ในเขตกำแพงเมือง ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองนั้น พบว่า ส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ ไทลื้อ และไทเงิน ซึ่งจะสร้างบ้านอยู่บนพื้นราบและพื้นที่ลาดเชิงเขา ในขณะที่กลุ่มชนเผ่าอาข่า อาข่า มูเซอ จะนิยมตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ลาดชัน ทั้งนี้เนื่องจากเชียงตุงเป็นเมืองเก่าแก่ ซึ่งการสัญจรในสมัยโบราณไม่มีการวางผังเมืองและระบบเส้นทางคมนาคมดังเช่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม พื้นที่เมืองเชียงตุงทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ (พื้นที่เขตชานเมืองนอกเขตกำแพงเมือง) พบว่าเป็นเขตเมืองที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในสมัยที่พม่าตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ การตั้งถิ่นฐานของเขตเมืองใหม่มีการจัดวางผังเมืองอย่างเป็นระบบ เส้นทางสัญจรทั้งหมดถูกวางไว้เป็นแนวตรงและสมมาตร ซึ่งสามารถรองรับการขยายตัวของเมืองได้มากในอนาคต สำหรับระบบไฟฟ้าในเมืองเชียงตุงนั้น พบว่าไม่เสถียรภาพมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากเชียงตุงมีการจำกัดปริมาณการใช้ไฟฟ้า จึงทำให้ไฟฟ้าดับในเวลากลางคืน (เวลาไม่แน่นอน ประมาณ 1 ทุ่มถึงตี 2 ขึ้นกับปริมาณไฟฟ้าที่คงเหลือในระบบ) นอกจากนี้ เชียงตุงยังขาดสิ่งอำนวยความสะดวกอีกมาก โดยเฉพาะด้านการสื่อสาร อาทิ โทรศัพท์บ้าน โทรศัพท์เคลื่อนที่ ระบบอินเทอร์เน็ต

นอกจากนั้นแล้ว ศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเชียงใหม่ ยังมี ความคล้ายคลึงกันกับชุมชนในพื้นที่ของอำเภอแม่สาย อันได้แก่ วัฒนธรรมการกิน ที่ ลักษณะของอาหาร มีความใกล้เคียงกับชุมชนในอำเภอแม่สาย ซึ่งยังพบ ข้าวซอย ข้าวแรม ฟืน ถั่วเน่า ถั่วเขียว ลูกชิ้น ข้าวหลาม โรตีสอ้อ (โรตีสอ้อที่ใช้กรรมวิธีการอบจากเตา) สภาพ ของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะเห็นได้จากการค้าขายในตลาด วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความ เชื้อ

ภาพของอาหาร ผัก ชนิดต่าง ๆ ที่นำมาชุบแป้งทอด ข้าวแรมฟืนหรือข้าวฟืน และ โรตีสอ้อ
ที่มา : ปทุมพร แก้วคำ

ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ พงศาวดารเมืองเชียงใหม่ กล่าวไว้ว่า พ.ศ. 1772 พระ ยามังรายประพาสาปและไล่กวางทองมาจากเมืองเชียงใหม่ พระองค์เสด็จเห็นภูมิประเทศก็ พอพระทัย สั่งให้ข้าราชการบริวารสลักรูปคนจูงหมาพาไถแบกธนูไว้เป็นที่ระลึก ต่อมาได้ ให้ขุนคงและขุนลัง มาชิงเมืองจากชาวละแ้วแต่ไม่สำเร็จ จึงส่ง มังคุม มังเคียน ซึ่งเป็นชาว ละแ้วมารบอีกครั้งหนึ่งก็รบชนะ ในชั้นแรกพระยามังรายให้มังคุมมังเคียนครองเมือง ภาย

หลังเมื่อทั้งสองสิ้นชีวิต พระองค์ส่งเจ้าน้ำท่วม ผู้เป็นราชบุตรไปปกครองเมืองเชียงตุง พ.ศ. 1786 ในฐานะบ้านที่เมืองน้องกับเชียงใหม่ ต่อมาสมัยเจ้าน้ำน่าน โอรสของท้าวน้ำท่วม ได้ให้ความช่วยเหลือท้าวคำแสน ผู้เป็นบุตรชายของขุนเครือ (ขุนเครือเป็นโอรสของพระยามังราย) แย่งอำนาจจากเจ้าแสนกษัตริย์เชียงใหม่ แต่ไม่สำเร็จและท้าวน้ำน่านยังสิ้นชีวิตในที่รบด้วย กษัตริย์เชียงใหม่จึงลดฐานะของเชียงตุงให้เป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 1893 ท้าวผายุกษัตริย์เชียงใหม่ส่งโอรสคือ เจ้าเจ็ดพันตุมไปปกครองและพัฒนาเชียงตุงจนเจริญรุ่งเรืองทั้งเมืองและศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับเชียงตุงจึงกลับมาเป็นแบบบ้านที่เมืองน้องอีกครั้ง หลังจากสมัยเจ้าอัยยอนและเจ้าแขกเหล็ก โอรสของเจ้าเจ็ดพันตุม เชียงตุงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของจีนระยะเวลาหนึ่ง และเชียงตุงกลับมาเป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 – 2030) ซึ่งตรงกับสมัยของพระยาศรีสัตตธรรมราชาจุฬามณี ของเชียงตุง ความสัมพันธ์ถูกกระชับให้แน่นแฟ้นแบบพระสหาย ภายหลังจากสิ้นพระชนม์ของพระยาศรีสัตตธรรมราชาจุฬามณี พระเจ้าติโลกราชได้มีพระราชสาส์นมาขอให้พระมหาเถระเขมมมงคลเป็นบูรพเจ้าสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิ และในพิธีราชาภิเษกของพระยาจันทบูรณ์นครราชาเจ้าฟ้าองค์ต่อมา เชียงใหม่ได้ส่งช้าง 2 เชือก บรรจุเครื่องราชาภิเษกมายังเชียงตุง และเชียงตุงได้ส่งม้า 4 ตัว พร้อมสิ่งของอื่น ๆ ถวายตอบแทน

ภายหลังพระเจ้าศรีวิชัยราชา (พ.ศ. 2054 – 2062) ถูกปลงพระชนม์ ก็เกิดปัญหาการแย่งชิงอำนาจระหว่างโอรสสองพระองค์คือ ท้าวงเชียงกง และ พระยาหิน โดยท้าวเชียงกงได้รับการสถาปนาให้เป็นเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงด้วยความช่วยเหลือจากพระเมืองแก้ว กษัตริย์เชียงใหม่ แต่ในที่สุดเชียงตุงก็ถูกกองทัพของเมืองแสนหัว ซึ่งพระยาหินหนีไปพึ่งตีแตก

ปลายสมัยอาณาจักรล้านนา กษัตริย์มีความอ่อนแอ เกิดปัญหาการกบฏของข้าราชการขุนนาง บุเรงนองกษัตริย์พม่า จึงสามารถยึดครองเมืองเชียงใหม่ได้ในสมัยของพระเมกุฎ เมื่อ พ.ศ. 2101 อำนาจที่เชียงใหม่เคยมีเหนือเชียงตุงก็หมดสิ้นไป ต่อมา พ.ศ. 2102 เจ้าท้าวคำฟู หรือพระยาแก้วยอดฟ้าันริท ของเชียงตุง เล็งเห็นว่าพมามีอำนาจเหนือเมืองอื่นใดในรัฐชาน (รัฐฉาน) รวมถึงเชียงใหม่ จึงได้แต่งตั้งให้ขอนเหนือกับพระภิกษุ 10 รูป เป็นทูตไปเมืองหงสาวดี เพื่อสร้างสัมพันธไมตรี กษัตริย์พมามีความพอใจให้สิ่งของพร้อมคัมภีร์พระไตรปิฎกมาไว้ที่เชียงตุง พ.ศ. 2107 เชียงตุงแสดงการยอมรับอำนาจพม่าอย่างเป็นทางการ โดยพระยาแก้วรัตนกนิมนตรี ยกกองกำลังชาวไทยเงินลงไปเฝ้ากษัตริย์พม่า ซึ่งยึดครองเชียงแสนเป็นศูนย์กลางในการควบคุมล้านนาตามคำสั่ง เชียงตุงกลายเป็นกำลัง

สำคัญในการปราบปรามรัฐไทอื่น ๆ แก่พม่า จึงเป็นที่โปรดปรานแก่กษัตริย์พม่า นอกจากนี้ พระยาแก้วรัตนภูมินทร์ ยังได้ส่งนางแก้วคำราชบุตรีไปถวายเป็นบาทบริจาริกา กษัตริย์พม่าด้วย หลังจากปฏิบัติหน้าที่ในฐานะประเทศราช เช่น การส่งเครื่องราชบรรณาการ การเข้าเฝ้าเมื่อถูกเรียกตัว การส่งไพร่พลไปช่วยทำศึกสงคราม การส่งรายได้จากภาษีอากร ผลประโยชน์จากป่าไม้ เหมือนแร่ เงิน ทอง หยก บ่อพลอย เป็นต้น พม่าใช้นโยบายตัวประกันในการควบคุมเชียงตุง โดยให้ส่งลูกชายหรือน้องชายของเจ้าฟ้า ไปอยู่ที่ราชสำนักอังวะ เพื่อประกันความจงรักภักดี และหล่อหลอมให้ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมพม่า เชียงตุงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าร่วม 200 ปี โดยไม่ได้แสดงความขัดแย้งที่รุนแรงใด ๆ ต่อมา พระยาภาวิละ กอบกู้และยึดครองเมืองเชียงใหม่จากพม่าได้ ก็มีนโยบายเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง โดยการยกกองทัพไปตีเมืองต่าง ๆ ริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน รวมถึงเมืองเชียงตุง แล้วกวาดผู้คนเข้ามาไว้ในเมืองเชียงใหม่ ชาวไทเงินเมืองเชียงตุงที่ถูกกวาดต้อนมาในครั้งนั้น ได้ตั้งถิ่นฐานตามแหล่งต่าง ๆ เช่น ถนนวัวลาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, บ้านทรายมูล บ้านสันก้างปลา บ้านออนกลาง อำเภอสันกำแพง บ้านต้นเกี๊ยะ บ้านป่าสัก บ้านป่าลาน บ้านต้นกอก บ้านต้นแห่นหลวง บ้านต้นแห่นน้อย อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากนั้น พระยาอุปราชมลลิกา น้องชายของพระยาภาวิละ ก็ยังได้ส่งขุนนางไปเกลี้ยกล่อมเจ้าฟ้าสิริชัยของเชียงตุงให้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อเชียงใหม่ จนพระองค์ยอมนำเจ้านายไพร่พลหลายร้อยครอบครัวอพยพเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ พระยาภาวิละให้ไพร่พลตั้งถิ่นฐานอยู่นอกประตูเชียงใหม่ทางใต้ ส่วนเจ้านายทั้งหลายให้ตั้งค้ำอยู่บริเวณเหนือวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน และให้การยกย่องให้มีฐานะเป็นญาติสนิทแบบเจ้าพี่เจ้าน้อง

ยุคต้น ๆ ของพระยาภาวิละ เชียงใหม่กำลังอยู่ในยุคฟื้นฟูจากการปกครองของพม่า เจ้านายบางองค์ของเชียงตุงเช่น เจ้ามหาขานาน จึงยังไม่เชื่อและไว้วางใจว่าเชียงใหม่จะสามารถขยายอำนาจไปถึงเชียงตุง และควบคุมหรือคุ้มครองเชียงตุงในฐานะเมืองขึ้นได้ เจ้าฟ้าองค์นี้จึงไม่เข้ามาสวามิภักดิ์ โดยอ้างว่าเกรงจะสิ้นชาติสิ้นเผ่าพันธุ์ แต่ก็มีความสัมพันธ์อันดีต่อเชียงใหม่ ในพ.ศ. 2354 เจ้ามหาขานานซึ่งตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ที่เมืองยาง ได้ถูกพม่าโจมตี จึงขอความช่วยเหลือจากเชียงใหม่ แต่เชียงใหม่ก็ไม่สามารถต้านทัพพม่าได้ เจ้ามหาขานานตระหนักดีว่าพม่าจะควบคุมเมืองที่อยู่ใกล้อย่างเข้มงวดกว่าเมืองที่อยู่ไกลระยะทางยิ่งห่างไกลเท่าใด เมืองประเทศราชก็ยังมีอิสระมากขึ้นเท่านั้น และเมืองเชียงตุงก็อยู่ไกลจากพม่ามากกว่าเมืองใด ๆ เจ้ามหาขานานจึงยอมรับข้อเสนอของพม่าที่ว่าจะให้

พระองค์เป็นเจ้าฟ้าครองเมืองเชียงตุง ในฐานะประเทศราชของพม่าเมื่อ พ.ศ. 2356 ในขณะที่ เชียงใหม่เป็นเมืองประเทศราชของไทย เชียงตุงก็เป็นเมืองประเทศราชของพม่า แม้ว่า ไทยกับพม่าจะมีความบาดหมางกัน แต่ต่างฝ่ายก็มีนโยบายต่อประเทศราชเหมือนกัน คือ เพื่อเป็นเกียรติภูมิและเพื่อเป็นปราการป้องกันดินแดนภายในของตน ดังนั้น แม้ว่าเจ้ามหา ขนานผู้ยอมรับอำนาจของพม่าใน พ.ศ. 2365 จะพยายามรักษาความสัมพันธ์กับเชียงใหม่ โดยการส่งคณะสงฆ์และฆราวาส มาเจริญไมตรี แต่เชียงใหม่ก็ต้องส่งลงไปกรุงเทพฯ ตาม ธรรมเนียมของประเทศราช หรือก่อนจะเกิดศึกเชียงใหม่-เชียงตุงใน พ.ศ. 2389 เชียงใหม่ ก็ได้รับหนังสือขอเป็นไมตรีจากเชียงตุง แต่ไทยกลับไม่สนใจและเร่งให้เชียงใหม่ได้ พยายามขอประนีประนอม โดยเสนอว่าจะให้เจ้ามหาพรหมผู้เป็นน้องของเจ้ามหาขนาน ซึ่งเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ เกลี้ยงกล่อมให้เจ้ามหาขนานผู้เป็นเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงให้สวามิภักดิ์ แต่ไทยก็ยืนยันเจตนารมณ์เดิม เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นผลให้ความสัมพันธ์ของเชียงใหม่ และเชียงตุงชะงัก

ศึกเชียงใหม่-เชียงตุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2393 ซึ่งเจ้ามหาขนานเป็นเจ้าฟ้าเชียงตุง เจ้าพุทธวงศ์ครองเชียงใหม่ ซึ่งตรงกับสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เนื่องจาก เจ้านายเชียงรุ่งหนีภัยกบฏมาอยู่หลวงพระบางแล้วขอความช่วยเหลือมายังกรุงเทพฯ รัชกาลที่ 3 มีดำริว่าหากจะขยายอำนาจไปถึงเชียงรุ่งได้ก็ต้องควบคุมเชียงตุงให้ได้เสียก่อน เพื่อป้องกันภัยจากพม่า เพราะเชียงตุงอยู่ติดกับเชียงรุ่ง ศึกแรกนี้พระยาอุปราชมพิสาร แห่งเชียงใหม่เป็นแม่ทัพใหญ่ พระยาราชบุตร และเจ้านายอื่น ๆ เป็นทัพสมทบ ทั้งที่ เชียงใหม่เป็นต่อถึงขั้นที่ว่า ลูกชายเจ้ามหาขนานเสียชีวิตในที่รบ แต่เนื่องจากทั้งสองทัพ ไม่ประสานความร่วมมือกัน จึงทำให้เชียงใหม่ไม่สามารถตีเชียงตุงได้

ศึกเชียงใหม่-เชียงตุง ครั้งที่ 2 เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2395 สมัยพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว รัชกาลที่ 4 ของไทย อันเป็นการสานต่อนโยบายของรัชกาลที่ 3 ก่อนที่เชียงตุงจะ ขอเข้าเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ เพราะขณะนั้นอังกฤษขยายอำนาจในพม่า พระองค์จึง ตัดสินใจทำสงครามกับเชียงตุง เพื่อพระเกียรติยศและเป็นตัวอย่างให้แก่ประเทศราชใน ภาคเหนือของไทย โดยพระองค์โปรดให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นแม่ทัพใหญ่ เจ้าพระยาอมราช (นุช) เป็นแม่ทัพหน้า ยกไพร่พลสรรพาวุธไปบรรจบกันที่เชียงแสนซึ่ง ใช้เป็นฐานทัพ เชียงใหม่ยอมรับนโยบายในขั้นแรกจนเป็นที่พอพระทัยของรัชกาลที่ 4 แต่ เมื่อกองทัพจากกรุงเทพฯ ยกมาถึงเชียงแสน เชียงใหม่กลับส่งท้าวพระยาไปห้ามทัพ แล้ว คุกักขรไปดลว่าขอให้งดกองทัพไว้ก่อน โดยอ้างว่าฝนแล้งนาเสียหาย ไม่มีเสบียง ไม่ พร้อมต้านไพร่พลแต่ทางกรุงเทพฯ ไม่ยอม ทั้งยังสั่งให้เจ้าเมืองหลวงพระบางส่งเสบียงไป

ช่วยแต่ในที่สุด ปัญหาด้านเสบียง การเดินทางที่ลำบากและไม่ชำนาญเส้นทาง รวมทั้งเชียงตุงอยู่ในที่สูง สามารถป้องกันตนเองได้ดี ปืนใหญ่ที่ใช้ก็ไม่มีประสิทธิภาพพอ จึงทำให้ไทยไม่สามารถเอาชนะเชียงตุงได้

ศึกเชียงใหม่ – เชียงตุง ครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2397 การรบที่ต่อเนื่องจากศึกครั้งที่สอง เนื่องจากกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ซึ่งพักกองทัพอยู่ที่เมืองน่าน มีหนังสือกราบบังคมทูล รัชกาลที่ 4 ว่า การจะรบชนะเชียงตุงนั้นต้องใช้จำนวนพลเพิ่มอีก 3 – 4 หมื่นคน ต้องมีอาวุธที่ทันสมัยและมีเสบียงอาหารที่พร้อม พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหพระกลาโหม นำอาวุธที่ทันสมัยมาส่งให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และ ให้เจ้าเมืองเชียงใหม่พร้อมเจ้าเมืองในล้านนา เช่น ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เสริมกองทัพและเสบียง แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร มีเพียงแต่ทัพเชียงใหม่ภายใต้การนำของพระยามหาวงศ์เท่านั้น ที่จำใจต้องทำตามคำสั่ง และในที่สุดความไม่พร้อมหลาย ๆ ประการดังกล่าวก็ทำให้ศึกครั้งนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ

อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุอันแท้จริงที่ทำให้ทัพเชียงใหม่และไทยไม่สามารถเอาชนะเชียงตุงได้นั้น เป็นเพราะเชียงใหม่กับเชียงตุงมีความสัมพันธ์แบบบ้านพี่เมืองน้องมาโดยตลอด แต่ทั้งสองก็ต้องการผู้นำที่มีความเข้มแข็งและต้องการมีอิสระในการปกครองตนเอง ดังนั้นเมื่อผู้นำของตนมอบนโยบายให้รบกันก็จำเป็นต้องจำใจยอมทำตามนโยบาย และในช่วงระยะเวลานั้น เชียงตุงถือว่าพม่ามีอำนาจเหนือเชียงใหม่ จึงต้องการเป็นเพียงบ้านพี่เมืองน้องมิใช่เมืองขึ้น ขณะเดียวกันเชียงใหม่ก็เกรงว่าหากช่วยเหลือไทย ซึ่งมีกองทัพขนาดใหญ่ ยึดครองเชียงตุงได้ ตนอาจถูกยึดอำนาจการปกครองอย่างเด็ดขาดตามไปด้วย ฉะนั้นเมื่อถูกสั่งให้รบ เชียงใหม่ได้ติดต่อกับเชียงตุงเพื่อขอภัยที่ต้องทำตามที่ฝ่ายไทยบังคับ และทั้งสองถึงกับมีข้อตกลงกันว่าจะทำร้ายไพร่พลของอีกฝ่ายให้น้อยที่สุด กระทั่งหลังสงคราม เชียงตุงก็ได้พยายามช่วยเหลือเชลยศึกชาวพม่าและน่านกลับ โดยการปลอมกายคนเหล่านั้นให้คล้ายชาวเชียงตุงเพื่อตบตาพม่า

อังกฤษยึดครองพม่าได้เมื่อ พ.ศ. 2429 ส่วนเชียงใหม่มีข้อบาดหมางกับอังกฤษเกี่ยวกับผลประโยชน์ด้านป่าไม้จนมีคดีความกัน อังกฤษจึงสนับสนุนให้ไทยมีบทบาทในการปกครองล้านนาได้อย่างเต็มที่ ไทยได้เข้าควบคุมการติดต่อกับต่างประเทศของเชียงใหม่ถึงกับมีข้อห้ามเจ้านายพื้นเมืองแต่งงานกับคนต่างชาติ และอังกฤษได้เข้าปกครองเชียงตุงใน พ.ศ. 2433 โดยยอมรับอำนาจธรรมเนียมตามประเพณีของเจ้าฟ้า แต่จะรักษาความสงบและควบคุมการติดต่อกับต่างประเทศนั้น ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับเชียงตุงจึงถูกควบคุม การติดต่อกันทุกกรณีต้องผ่านข้าหลวงอังกฤษเท่านั้น

เชียงตุงภายใต้การปกครองของรัฐบาลไทย ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ไทยลงนามสนธิสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่น ยังผลให้ต้องประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกาตามญี่ปุ่นไปด้วย กองทัพไทยภายใต้การนำของพลตรีผิน ชุณหะวัณ จึงต้องรับหน้าที่ตีเมืองเชียงตุง ซึ่งอยู่ในบังคับของอังกฤษ โดยกองทัพไทยสามารถยึดเมืองเชียงตุงได้ในวันที่ 26 พฤษภาคม 2485 รัฐบาลไทยอ้างความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ปกครองเชียงตุงเป็นจังหวัดหนึ่งของไทย โดยใช้ชื่อว่า “สหรัฐไทยเดิม” และได้ทูลเชิญเจ้าเมืองเหล็กพรหมลือ โอรสองค์ใหญ่ของเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินแถลง กับเจ้าแม่ปทุมมาเทวี ซึ่งไปช่วยราชการและพำนักอยู่ที่เมือง โหม่วห่วยี่ ชายแดนพม่า ติดกับประเทศอินเดีย ตามคำสั่งของรัฐบาลอังกฤษ พร้อมด้วยเจ้าหญิงทิพวรรณ (ณ ลำปาง) ณ เชียงตุง และโอรสธิดา ให้กลับมาเป็นมิ่งขวัญของชาวเชียงตุง โดยเจ้านายชั้นผู้ใหญ่พร้อมด้วยคณะสงฆ์ เสนาอำมาตย์ นายแคว้น นายแขวงและพ่อเมืองต่าง ๆ ในเขตเชียงตุง ได้พร้อมใจกันจัดประเพณีทำขวัญเรียกขวัญขึ้น ณ คุ่มหลวง แล้วสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็น “เจ้าฟ้าสิริสุวรรณราชพรหมลือ” ผู้ครองเมืองเชียงตุง นอกจากนั้นรัฐบาลไทยก็ได้แต่งตั้งให้พลตรีผิน ชุณหะวัณ ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่สหรัฐไทยเดิม เพื่อควบคุมและรักษาความสงบในเมืองเชียงตุง

เชียงตุงยุคปัจจุบัน สงครามโลกครั้งที่สอง สิ้นสุดลง รัฐบาลไทยต้องมอบเชียงตุงให้แก่สหประชาชาติ อังกฤษเข้าไปมีบทบาทต่อพม่าและเชียงตุงอีกครั้งหนึ่ง เจ้าฟ้าพรหมลือตัดสินใจพระทัยเข้ามาพำนักที่จังหวัดเชียงใหม่พร้อมครอบครัว พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษเมื่อวันที่ 4 มกราคม 2491 เชียงตุงได้ถูกรวบรวมให้อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2505 นายพลเนวิน ผู้นำของพม่า ได้ทำการรัฐประหาร และใช้ระบบสังคมนิยมปกครองประเทศ เชียงตุงซึ่งเคยมีเจ้าฟ้าปกครองมาโดยตลอดก็ต้องสิ้นสุดลงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 เชียงตุงก็ถูกตั้งปิดประเทศไปพร้อม ๆ กับพม่า ซึ่งมีปัญหาการเมืองภายใน

การปกครองของเชียงตุง นับตั้งแต่พระยามังรายรบชนะลัวะ ชนพื้นเมืองดั้งเดิมของเชียงตุงแล้ว ส่งเจ้าน้ำท่วมมาเป็นเจ้าฟ้าปกครองเมือง เชียงตุงก็มีการปกครองด้วยระบบเจ้าฟ้าผู้มีอำนาจสูงสุด และมีธรรมเนียมขัตติยราชแต่งตั้งองครักษ์ทายาทเป็นเจ้านายตำแหน่งต่าง ๆ การปกครองในระบบเจ้าฟ้าของเชียงตุง เริ่มต้นด้วยเจ้าน้ำท่วมเรื่อยมาจนถึงสมัยเจ้าฟ้าพรหมลือ เมื่อครั้งเชียงตุงถูกผนวกเป็นจังหวัดสหรัฐไทยเดิมของไทย และสิ้นสุดลงในสมัยเจ้าฟ้าชายหลวง นอกจากระบบเจ้าฟ้าแล้ว การปกครองในสมัยก่อนยังประกอบด้วยระบบขุนนางและข้าราชการ ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศพม่า มีผู้

ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานคณะกรรมการรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งรัฐจวนคะวัน ออกมีหัวเมืองในการปกครอง 9 หัวเมือง ซึ่งมีฐานะเทียบเท่าอำเภอ ได้แก่ เชียงตุง เมืองข่าง เมืองซ๊ก เมืองบิง เมืองพยาก เมืองยอง เมืองสาด เมืองคุ่น เมืองท่าจีเหล็ก โดยการปกครองเมืองต่าง ๆ นั้น มีผู้บริหารฐานะเทียบนายอำเภอเป็นผู้ปกครองดูแล และทหารของรัฐบาลพม่า ทำหน้าที่รักษาความมั่นคง

การศึกษา การศึกษาขั้นพื้นฐานเริ่มจากชั้นอนุบาลถึงชั้นประถม 5 ปี ชั้นมัธยมอีก 4 ปี ชั้นมัธยมตอนปลาย 2 ปี ผู้ใดต้องการเรียนต่อสูงกว่านี้ ต้องไปศึกษาต่อเพิ่มเติมที่เมืองตองยี หรือเมืองมัณฑเลย์ อาชีพส่วนใหญ่ของชาวเชียงตุง ยึดอาชีพการทำนาแบบเหมืองฝาย การปั้นหม้อ ทำมิดี ทำเครื่องเงิน เครื่องเงิน การทอผ้า และอาชีพรับราชการ ยังเป็นที่ต้องการเป็นอันดับแรก แม้จะได้รับเงินเดือนน้อยก็ตาม

วัฒนธรรมประเพณี ชาวเชียงตุงมีความเชื่อว่าการร่วมศาสนกิจในรูปแบบพิธีกรรมต่าง ๆ จะนำมาซึ่งสวัสดิมงคลทั้งส่วนตนและครอบครัว ความเชื่อนี้นำไปสู่การร่วมกิจกรรมทางศาสนาอย่างพร้อมเพรียงกัน และสมานสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีทานน้ำอ้อยของหนุ่มสาว และพ่อเรือนแม่เรือนที่ถือว่าเป็นประเพณีสำคัญของชีวิตคู่ การจัดดินแปก เป็นการจุดดินเกี๊ยะเป็นพุทธบูชา การจีไฟ ก๊อ กพันเป็นการจุดโคมไฟเป็นพุทธบูชา ปล่อยกุมไฟ โคมไฟขนาดใหญ่ ทำด้วยกระดาษสา ตั้งแต่ 400 – 500 แผ่น พร้อมอ่านชอกกุมไฟ ประเพณีการตั้งธรรม คือ ประเพณีเทศน์มหาชาติ การแห่นกกลอง ประเพณีการแขวนกลอง เป็นต้น

ภาษาและวรรณกรรม ชาวไทเงินยังคงใช้อักษรไทเงิน พระสงฆ์ก็ใช้อักษรไทเงินลงใบลานหรือพับสา ถือว่าเป็นภาษาที่ 1 สำหรับชาวไทเงิน ทักภาษาเขียนและภาษาพูดซึ่งอาจจะมีศัพท์เฉพาะของไทใหญ่ปะปนด้วย ที่น่าชื่นชมก็คือ คัมภีร์ของเชียงตุง ยังคงเป็นคัมภีร์ที่จารึกด้วยเหล็กจาร

การแต่งกายของชาวเชียงตุง ผู้ชายนิยมนุ่งกางเกงขากว้าง สวมเสื้อแขนยาวตัวสั้นแบบพม่า โทกหัวด้วยผ้าทั้งชายตั้งขึ้นด้านบน ผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุง สวมเสื้อบี๊ด เหล้าผมไว้กลางหัว เคียนหัวด้วยผ้า คนหนุ่มสาวปัจจุบันนิยมใส่เสื้อยืดกางเกงยีนส์ ส่วนการทอผ้าของชาวเชียงตุง ไทลื้อ ไทเงิน ถือว่าเป็นเลิศ เมืองเชียงตุงจะมีสินค้าของสาธารณรัฐประชาชนจีนเข้ามาวางขายรวมกับสินค้าท้องถิ่นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สภาพบ้านเรือนนิยมสร้างบ้านชั้นเดียว สร้างกาแลหรือแป๊ะเพื่อความศิริมงคล

ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในแม่สาย – เชียงตุง ดังที่ปรากฏในคำบอกเล่าของผู้ดูแลบ้านพักของจอมพลผิน ชุนหะวัน ข้าราชการบริหารของ

เจ้าหน้าที่หัวหน้าเขตเชียงตุง และประชาชนชาวไทใหญ่ในเขตเชียงตุง ว่า “แท้จริงแล้วเขต่างก็เป็น “คนไท” ที่ต้องมาอยู่ในดินแดนของ “คนม่าน” เหตุเพราะการแบ่งแยกดินแดนด้วยความคิดรวบยอดของความเป็นรัฐสมัยใหม่มากกว่า” ดินแดนแม่น้ำโขงตอนล่าง (The Lower Mekong Basin) ถือได้ว่าอยู่ในส่วนหนึ่งของดินแดนป่าฝนเมืองร้อน (Tropical Forest Area) เป็นเขตที่มีความหลากหลายทั้งทางชีวภาพและวัฒนธรรมสูง กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในขอบเขตของแต่ละรัฐประเทศต่างเป็นพี่น้องที่อยู่กันคนละประเทศ คนละรัฐชาติ บางครั้งก็เรียกชื่อต่างกันแต่นับถือผีหรือสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณร่วมกัน เพราะโดยธรรมชาติแล้วประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในระดับพื้นที่มักไม่สามารถที่จะกันแบ่งผู้คนชนชาติต่างๆ ให้ไปอยู่ตามประเทศที่เรียกชื่อตามการเมืองสมัยปัจจุบันได้ เช่น ประเทศไทย สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กล่าวคือเส้นแบ่งทางการเมืองไม่สามารถที่จะแบ่งความผูกพัน แบ่งสายสัมพันธ์ทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมของผู้คนออกจากกันได้ เช่นเดียวกับความรู้สึกร่วมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์แม่สายและเชียงตุงที่เส้นแบ่งทางการเมืองเป็นเพียงแค่เส้นแบ่งที่ชนชั้นปกครองขีดเพื่อแบ่งแยกผู้คนออกจากกันเป็นส่วนๆ เพื่อ ขยายขนาดของผลประโยชน์จากทรัพยากรที่ต้องการเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันคนเหล่านั้นก็สร้างจินตภาพใหม่และอุดมการณ์ของความเป็น “คนพม่า” และ “คนไทย” ที่ครอบต่อไว้ด้วยประวัติศาสตร์ทางการเมืองอีกชั้นหนึ่ง

การศึกษาประวัติศาสตร์ทางนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาประวัติศาสตร์จะทำให้เข้าใจระบบคิด ภูมิปัญญา ด้วยวิถีวิทยาแบบองค์รวม (Holistic Science) หรือสหสัมพันธ์วิทยา (Interdisciplinary) ที่ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้เข้าถึงความจริงแห่งชีวิตของผู้คน ชีวิตที่มีคุณค่า ชีวิตที่มีเกียรติและศักดิ์ศรีของกลุ่มชาติพันธุ์มากยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างสองพื้นที่ที่สามารถเอื้อประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวให้คงอยู่และเป็นสิ่งดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวด้วยสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมระหว่าง “คนไท” สองแผ่นดิน นั่นเอง

รายการอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2554. **สรุปสถานการณ์การท่องเที่ยวปี พ.ศ. 2553.** (ออนไลน์): <http://www.etatjournal.com/web/etat-journal/2011/2011-apr-jun/319-situation-travel-2010>
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. ม.ป.ป. **ก้าวต่อไป การท่องเที่ยวไทยในเวทีอาเซียน.** สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). มปป.
- _____. (2552) **การท่องเที่ยวไทยนานาชาติ ปี พ.ศ. 2551.** รวมบทความวารสารวิชาการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กรุงเทพฯ. (หน้า 108-109)
- UNWTO. **Tourism Highlights 2010 Edition.** (on line) : <http://mkt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/unwtohighlights10enhr.pdf> .Page 11
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ. (2535) **ความหมายและขอบข่ายงานวัฒนธรรม.** โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว : กรุงเทพฯ.
- ฉัตรเฉลิม งามอาชานศาล. ม.ป.ป. **แนวคิดใหม่ของการท่องเที่ยว.** จุลสารวิชาการอิเล็กทรอนิกส์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2554) <http://www.siamfreestyle.com/forum/index.php?showtopic=1922>.
- ไพรัช พิบูลย์รุ่งโรจน์และคณะ.ม.ป.ป. **การท่องเที่ยววัฒนธรรม : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่.** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 1
- ฉัตรเฉลิม งามอาชานศาล. ม.ป.ป. **แนวคิดใหม่ของการท่องเที่ยว.** TAT Tourism Journal , จุลสารอิเล็กทรอนิกส์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.(ออนไลน์) <http://www.siamfreestyle.com/forum/index.php?showtopic=1922>
- อภิญา บัวดวง. มปป. **บทบาทของนักวิชาการวัฒนธรรมกับการจัดการวัฒนธรรม.**